

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.7:305-055.2(477)(091)

НАТАЛІЯ КОБРИНСЬКА ПРО ҐЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ

І. Андрусяк

*Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, 79013 Львів, Україна*

Розглянуто розвиток ідеї ґендерної рівності в науковій, публіцистичній та художній спадщині Наталії Кобринської. Проаналізовано її організаційну та громадську діяльність, спрямовану на формування українського жіночого руху, як форми боротьби за ґендерну рівність. Окреслено головні принципи та цілі цього руху, його взаємодію з іншими прогресивними громадсько-політичними рухами та діячами кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: Наталія Кобринська, ґендерна рівність, український жіночий рух, боротьба за рівноправність.

Ідея ґендерної рівності як суспільної рівності людей незалежно від статі, попри відносно недавню появу самого терміна «ґендер», є настільки ж давньою, наскільки й ідея рівності всіх людей. Тому критеріями прогресивного розвитку суспільства є поширення ідеї рівності на щораз ширші й ширші верстви населення та покращення становища і статусу жінки в суспільстві. Кожна нова історична епоха приносить своє розуміння механізмів та шляхів вдосконалення суспільства. При цьому важливим є збереження історичної тяглості та неперервності. В іншому випадку кожне нове покоління змушене буде повторювати все з початку.

Утвердження ґендерної рівності в сучасному українському суспільстві є однією з умов подальшого успішного та цивілізованого розвитку України. Прийняті законодавчі акти, зокрема Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р., потребує широкого спектра заходів з боку державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, громадських організацій, політичних партій для забезпечення реальності змін в цьому сегменті суспільних відносин. Вони мають базуватися на поєднанні вивчення та творчого використання досвіду інших країн та інтелектуальної спадщини попередніх поколінь українського народу.

Поява новітньої ідеї ґендерної рівності (в тогочасній термінології – емансипація жінок, жіночі права, жіноче питання) в українській правовій думці припадає на другу половину ХІХ ст. Спочатку вона з'являється у працях М. Драгоманова, О. Терлецького, І. Франка як складова ідеї загальнолюдського поступу та національного і соціального визволення. Трохи пізніше вона виокремлюється в ідеологічному та теоретичному, а також і в організаційному плані. Боротьба за ґендерну рівність (жіночі права) усвідомлюється як складова прогресивних змін суспільства, тісно пов'язана з політичною свободою, ліквідацією соціального та національного гноблення. При цьому вона є самостійною формою боротьби, з власними цілями, формами та методами, бо ні соціальне, ні національне, ні політичне визволення не веде автоматично до утвердження ґендерної рівності.

Організаційною формою такої боротьби стає жіночий рух. Ідеологом, організатором і засновником українського жіночого руху є Наталія Кобринська.

В одній зі своїх статей провідна сучасна дослідниця історії українського жіночого руху Оксана Маланчук–Рибак зазначає: «Ідеологія жіночого руху, а в ширшому розумінні ідеологія емансипації жінок, має декілька рівнів вияву і, відповідно, аналізу та інтерпретації: загальнокультурний, концептуально-теоретичний, рівень конкретних завдань, ідейних постулатів, соціально-економічний, політичний» [1, с. 185]. На нашу думку, тут пропущено ще один, який є якщо й не пріоритетним і визначальним, то, в жодному разі, не другорядний. Це правовий. Аналіз чинного законодавства щодо статусу жінки, змін до нього, які б могли покращити цей статус, інші правові можливості здобуття, забезпечення та захисту прав жінок – той шлях, яким, поряд з іншими формами громадянської активності, яким рухався жіночий рух в усіх парламентських країнах. Використання наданих законодавством можливостей, зміни до законодавства з метою виворення нових можливостей, вплив на депутатів парламенту з метою запровадження бажаних змін – це правова складова боротьби за гендерну рівність. Правові аспекти боротьби за жіночу емансипацію посідають значне місце в діяльності та творчій спадщині Наталії Кобринської. Проте, попри наявність багатьох досліджень, ця проблематика залишається поза увагою. Роль і значення Наталії Кобринської в українському жіночому русі ґрунтовно проаналізовані в фундаментальних дослідженнях Марти Богачевської–Хомяк [2, 3], Оксани Маланчук–Рибак [4]. Значний інтерес становить і книжка Ірини Книш [5], яка на сьогодні є єдиним монографічним дослідженням життєвого шляху Наталії Кобринської. З останніх досліджень можна назвати статті І. Ворчакової [6] та У. Лукач [7].

Внесок Наталії Кобринської у розвиток ідеї гендерної рівності потрібно розглядати у двох аспектах: теоретичному та організаційному. Перший передбачає аналіз творчої спадщини діячки, оскільки саме їй належить пріоритет в постановці питання про необхідність організаційного оформлення жіночого руху, як форми боротьби за жіночі права. Але вона була не тільки теоретиком цього руху, але й його безпосереднім організатором, натхненником і лідером. Усвідомивши той факт, що справа емансипації жінок, надання їй прав і свобод рівних з чоловіками прав, є передусім завданням самих жінок, Наталія Кобринська створює першу українську жіночу організацію. Правова складова і теоретичного, і організаційного доробку Першого українського борця за права жінки [8] становить особливий інтерес та потребує скрупульозного аналізу. Це зумовлено не лише потребою переосмислення шляхів становлення і розвитку ідеї гендерної рівності в українській правовій думці, але й актуальністю цього досвіду для сучасності.

Наталія Кобринська народилася 8 червня 1855 р. в селі Белелуя на Снятинщині в сім'ї місцевого священика. Її батько Іван Озаркевич (1826–1903), один із провідних українських громадсько-політичних діячів 70–80-х років, посол до Галицького крайового сейму (1867–1875) та австрійського парламенту (1873–1891), який 1893 р. очолив українську делегацію до австрійського цісаря зі скаргою на зловживання місцевої адміністрації [9, с. 164]. Дід Іван Озаркевич (1794–1854) був визначним культурним діячем, ініціатором українського театру в Галичині [10, с. 143]. Світогляд майбутньої лідерки українського жіночого руху формувався в середовищі політично активних, національно свідомих, висококультурних людей. Через недоступність для жінок середньої та вищої освіти, Наталія Кобринська змушена була обмежитися домашньою освітою, проте за допомогою батька та братів ознайомилася із літературою університетських програм Європи, брала активну участь в обговоренні суспільних та філософських питань [2, с. 44]. В 1882 р. їде до

Відня, де бере активну участь у діяльності студентського товариства «Січ», членами якого були її рідні брати Лонгін та Євген та двоюрідні брати Теофіл та Ярослав Окуневські. Тут «вона поглибила своє знайомство з німецькомовною літературою, яка торкалася статусу і становища жінок» [11, с. 122], а також познайомилася з Остапом Терлецьким і Василем Полянським, котрі підтримували ідеї емансипації жінок. За підтримки першого вона починає писати. Перший її твір «Пані Шумінська» («Дух часу») він прочитав на зібранні «Січі». З Відня вона їде до Цюриха (в 1887 р. деякий час навчається у місцевому університеті), пізніше до Женеви, де знайомиться з Михайлом Драгомановим. 7 серпня 1883 р. на студентських зборах у Коломиї, де Полянський читав реферат про жіноче питання, вона познайомилася з Іваном Франком. Зазначені діячі не тільки підтримували її зацікавлення проблемами прав жінок, але й сприяли в літературній та організаторській праці.

Зокрема, 7 жовтня 1884 р. відбулися установчі збори Товариства українських жінок. 12 листопада 1884 р. намісництво затвердило його статут [12]. 8 грудня 1884 р. відбулися перші загальні збори. Завданням Товариства визначено видання та поширення літератури, яка б могла сприяти зростанню як освітнього рівня жінок, так і їх громадянської та політичної активності, охопивши своєю діяльністю всі українські землі Австро-Угорської монархії (з огляду на вимоги законодавства Товариство не могло декларувати намір поширення діяльності поза межами держави).

У 1887 р. Наталія Кобринська спільно з Оленою Пчілкою видають жіночий альманах «Перший вінок» в якому було опубліковано сорок три праці вісімнадцяти авторок. Переважну більшість становили художні твори, і для деякого публікація в альманасі стала першим кроком до подальшої плідної літературної творчості. Але найважливішим було те, що «Перший вінок» довів соборність та єдність прагнень прогресивних українок без огляду на тогочасні кордони. Наталія Кобринська писала: «Історичну вартість «Жіночого альманаху» становлять на мою думку не поодинокі його праці, але той факт виявлений цілим його складом, що **жіноцтво наше на цілім просторі широкої Руси-України почулося до свого національного буття, що інтелігентна жінка наша почулася рівночасно Українкою і людиною, заявила про свої права національні і громадські**. Пишу це без ніякої фальшивої скромності, бо не вважаю це ніякою заслугою, але тільки фактом радісним з погляду суспільного і історичного. Підняти себе, свої народні і громадські права і обов'язки – це-ж не заслуга, а обов'язок усякої інтелігентної людини, обов'язок котрий веде за собою дальші важкі обов'язки» [13, с. 4].

Проте «Перший вінок» став явищем не тільки в розвитку української літератури. Опубліковані тут аналітичні праці Наталії Кобринської «Про рух жіночий в новіших часах», «Українське жіноцтво в Галичині в наших часах» і «Заміжня жінка середньої верстви» ознаменували виникнення українського фемінізму як ідеології, спрямованої на усунення нерівноправності жінок і чоловіків та утвердження гендерної рівності. Жіноче питання після появи зазначених праць стало самостійною соціально-політичною проблемою. На основі ґрунтовного вивчення німецької, французької, російської, польської літератури, здобутків жіночого руху в різних країнах вона формує цілісну програму боротьби за права жінок, або, як писав у своїй рецензії на «Перший вінок» Михайло Павлик, «Кобринська ставить у нас жіночу справу практично» і загалом серед всіх українок Австро-Угорської імперії «очевидячки найбільше знає за жіночу справу, тай доси для неї таки найбільше й зробила» [14, с. 48, 49].

Натомість 1 вересня 1891 р. вона скликала Перше українське жіноче віче у Стрию, яке стало етапним явищем в розвитку та утвердженні ідеї гендерної рівності, зростанні політичної та громадянської свідомості.

Продовжуючи свою організаційну діяльність, Наталія Кобринська започаткувала «Жіночу бібліотеку», в рамках якої побачило світ три альманахи під назвою «Наша доля: Збірник праць різних авторів». Збірники з'явилися в 1893, 1895 і 1896 рр. [2, с. 52]. Значну частину збірників займають праці самої Наталії Кобринської. Сфера її зацікавлень від домашнього жіночого промислу та зайнятості жінки в домашньому господарстві до тенденцій та проблем розвитку жіночого руху в різних країнах світу. При цьому вона дедалі більшу увагу звертає на те, що жінки повинні боротися за здобуття виборчих прав та звільнення від домашньої експлуатації, проблема якої залишається поза увагою теоретиків соціалізму.

У літературі є твердження про те, що «сила К-ої в її наукових і популярних розвідках, у публіцистиці, а не в белетристиці» [15, с. 4]. Проте, на думку Сергія Єфремова, «поруч публіцистичних праць, дає вона серію гарних нарисів і оповідань («Задля кусника хліба», «Ядзя і Катруся», «Дух часу», особливо «Виборець») на бойові для галицького громадянства теми, як жіноча емансипація, нові напрями в громадських настроях і т. п. і вміє зробити це, не переходячи на поле публіцистики, остаючись справжнім художником. У цьому велика заслуга Кобринської» [16, с. 405–406].

Боротьба за жіночі права, що її розпочала своєю організаторською та творчою діяльністю Наталія Кобринська в контексті 70-х років XIX – першого десятиліття XX ст., передбачала три базові права: доступність для жінок всіх форм освіти, у тім числі вищу школу; на цьому базувалося друге право – доступність всіх, передусім і головно, інтелектуальних професій. Наявність цих двох прав забезпечувала жінкам з вищих та середніх (зокрема, духовенства) верств суспільства економічну свободу і незалежність. І третє право – це виборче право, право обирати та бути обраним до представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Усі ці права стали реальністю ще за її життя. Проте здобуття зазначених прав не зняло проблеми гендерної рівності, а тільки підняло її на новий якісно вищий рівень. Жіночий рух, вплив жінок на суспільні, політичні, культурні процеси в першій третині XX ст. піднявся на якісно новий рівень, як, зрештою, і все суспільство загалом. Проте змінилося і розуміння рівноправності статей.

Використовуючи передбачені чинним законодавством можливості, Наталія Кобринська засновує першу українську жіночу громадську організацію, скликає і проводить перше жіноче віче, видає альманахи, в яких об'єднує інтелектуальні зусилля жінок з різних частин українських земель. Інакше кажучи, вона наочно демонструє можливість ефективної діяльності, спрямованої на покращення становища жінок, досягнення гендерної рівності за умови активного використання самими жінками наявних у них прав. До неї жінки, з огляду на громадську думку, інертність середовища, усталені консервативні традиції, не використовували навіть цих можливостей, не кажучи вже про здобуття інших. Організаційна діяльність Наталії Кобринської переконала українське жіноцтво в тому, що ефективне використання наявних прав, свобод та можливостей, передбачених законодавством, веде до їх подальшого розширення та збільшення.

Висловлена та обґрунтована у працях Наталії Кобринської ідея того, що забезпечення і захист жіночих прав, реальне утвердження гендерної рівності, не є складовою соціального чи національного визволення, а окремим аспектом утвердження в суспільстві рівності та справедливості. А тому потребує власних організаційних форм та шляхів і методів боротьби, і, що найважливіше, усвідомленого бажання та громадсько-політичної активності з боку самих жінок.

Актуальність спадщини Наталії Кобринської для повного і всебічного забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сучасній Україні

полягає не в наявності готових відповідей на виклики сучасності, а у вироблених нею теоретичних підходах та вмінні знаходити відповідні організаційні форми. Добре знаючи теоретичні здобутки та законодавчі механізми у сфері забезпечення жіночих прав (вона навіть планувала здійснити переклад українською мовою праці англійського мислителя Джона Стюарта Міла «Поневолення жінок») в інших країнах, Наталія Кобринська, на основі всестороннього аналізу становища українських жінок різних станів у тогочасній Австро-Угорській імперії, виробила реальні цілі на механізми їх досягнення щодо здобуття і забезпечення жіночих прав. При цьому йшлося про ті права, які були найактуальнішими та реально досяжними з огляду на потреби, зумовлені розвитком суспільства.

Сьогодні в суспільній свідомості проблема гендерної рівності сприймається, здебільшого, як вимога міжнародно-правових актів та інституцій, як щось бажане, проте необов'язкове для забезпечення успішного економічного та соціального розвитку. Тому законодавче забезпечення та реальне втілення в державно-правову практику ідеї гендерної рівності має хвилеподібний характер, зумовлений впливом міжнародних інституцій, а не усвідомленням нероздільного зв'язку між гендерною рівністю та демократичним та ефективним розвитком суспільства. Актуалізація здобутків українського жіночого руху, теоретичної спадщини її ключових представниць, першою з яких є Наталія Кобринська, наочно демонструє цей зв'язок, його історичну тяглість в українській історії та об'єктивну необхідність для подальшого успішного розвитку. Саме тому ідейно-духовна спадщина Наталії Кобринської, теоретичні та організаційні здобутки українського жіночого руху, які на сьогодні залишаються поза увагою юридичної науки, потребують поглибленого вивчення, осмислення та ефективного використання в процесі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сучасній Україні.

Список використаної літератури

1. *Маланчук-Рибак О.* З історії ідейних концепцій українського жіночого руху XIX – початку XX ст. / Оксана Маланчук-Рибак // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історично-філософської секції. – Т. ССXXXVIII. – Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1999. – С. 185–235.
2. *Богачевська Марта.* Доля України – жіночого роду / Марта Богачевська-Хомяк. – К. : Воскресіння, 1993. – 110 с.
3. *Богачевська-Хомяк Марта.* Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939 / Марта Богачевська-Хомяк. – К. : Либідь, 1995. – 424 с.
4. *Маланчук-Рибак Оксана.* Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / Оксана Маланчук-Рибак. – Чернівці : Книга XXI, 2006. – 500 с.
5. *Книш Ірена.* Смолоскип у темряві / Ірена Книш. – Вінніпег : накладом автора, 1957. – 302 с.
6. *Ворчакова І.* Визначна роль Н. Кобринської у зародженні та становленні жіночого руху в Україні / І. Ворчакова // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. ; Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 129–136.
7. *Лукач У.Р.* Національне та жіноче питання в ідейно-політичній спадщині Наталії Кобринської / У.Р. Лукач // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2012. – Вип. 67 (№ 12). – С. 720–725.
8. Першому українському борцеві за права жінки. – Львів : Союз Українок, 1921. – 16 с.
9. *Чорновол Ігор.* 199 депутатів Галицького сейму / Ігор Чорновол. – Львів : Тріада плюс, 2010. – 224 с.

10. Качкан В.А. «Верховинна естетка» (штрихи до портрета Наталії Кобринської) // Українське народознавство в іменах / В.А. Качкан. – К. : Либідь, 1994. – С. 143–151.
11. Павличко Соломія. Наталя Кобринська в контексті епохи // Фемінізм / Соломія Павличко. – К. : Основи, 2002. – С. 121–125.
12. Статутъ «Товариства Рускихъ Женщинъ въ Станиславовѣ». Подтвержденный рѣшенемъ ц. к. Намѣсництва зъ дня 12 Падолиста 1884. Ч. 65232. [Львів]. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, [1884]. – 4 с.
13. Кобринська Н. Відповідь на критику Жіночого альманаха в «Зорі» з р. 1887 / Наталя Кобринська. – Чернівці : Коштом і заходом Кирила Трильовського, 1888. – 16 с.
14. Павлик М. Перші ступні руско-українського жіноцтва / Михайло Павлик // Народ, 1890. – С. 42–50.
15. Лукіянович Денис. Трагедія Кобринської (З нагоди жіночого Конгресу) / Денис Лукіянович // Діло. – 1934. – 24 червня. – Ч. 164. – С. 3–4.
16. Єфремов Сергій. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Український учитель, Б/р. – 466, XVI с.

НАТАЛИЯ КОБРИНСКАЯ О ГЕНДЕРНОМ РАВЕНСТВЕ

И. Андрусяк

*Национальный университет «Львовская политехника»
ул. Степана Бандеры, 12, 79013 Львов, Украина*

Рассмотрено развитие идей гендерного равенства в научном, публицистическом и художественном наследии Наталии Кобринской. Проанализировано ее организационную и общественную деятельность, направленную на формирование украинского женского движения, как формы борьбы за гендерное равенство. Дана характеристика главных принципов и целей движения, его взаимодействие с другими прогрессивными общественно-политическими движениями и деятелями конца XIX – начала XX в.

Ключевые слова: Наталия Кобринская, гендерное равенство, украинское женское движение, борьба за равноправие.

NATALIA KOBRYNSKA ABOUT GENDER EQUALITY

I. Andrusyak

*Lviv Polytechnic National University
Bandera Str., 12, UA – 79013, Lviv, Ukraine*

The development of the idea of gender equality was considered through the prism of Natalia Kobrynska scientific, publicistic and artistic heritage. Her organizational and social activity aimed to shape Ukrainian women's movement, viewed as a form of struggle for gender equality. The article also outlines the main principles and goals of the movement, its interaction with other progressive social and political movements and public figures of the late XIX – early XX century.

Key words: Natalia Kobrynska, gender equality, Ukrainian women's, movement, struggle for equality.

*Стаття: надійшла до редакції 28.09.2012
прийнята до друку 09.11.2012*